

ARŞİV BELGELERİ ARASINDA BİR ÖMÜR: AHMET TABAKOĞLU

Rahime Hülya Öztürk*

ÖZET

Türkiye'de Prof. Ömer Lütfi Barkan ile başlayan İktisat Tarihi çalışmalarının en önemli temsilcilerinden biri Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu'dur. Akademik hayatının önemli bölümünü Marmara Üniversitesinde geçirmiş, uzun yıllar bu kurumda dersler vermiş, öğrenciler yetiştirmiştir. Türkiye'nin çalkantılı yıllarına denk gelen öğrencilik döneminde sağduyulu davranarak, düşüncelerini ancak çalışarak hayata geçirebileceğine inanmıştır. Bu doğrultuda uzun çalışma saatleri sonunda sayısız konferansa katılmış, çok sayıda tebliğ, makale ve kitap yayımlamıştır. Doktora tez danışmanı olan Prof. Dr. Halil Sahillioğlu'nun akademik yaşamındaki önemi onun yöntem ve metodolojisinde açıkça görülmektedir. Arşiv belgelerini ustalıkla kullanan Tabakoğlu'nu belgeci bir iktisat tarihçisi olarak nitelendirmek mümkündür. Tabakoğlu iktisadi olayların incelenmesinde tarih bilime özel bir önem vermektedir. Tarihi olayların incelenmesi geçmişte meydana gelen, fiyat artışları, mali sorunlar, iktisadi

ilişkiler, kentleşme, sanayileşme ve benzeri pek çok iktisadi konunun gerçekçi ve doğru bir şekilde ele alınmasını sağlayacaktır. Yalnızca tarih biliminden değil farklı disiplinlerden yararlanmak gerektiğini de savunur. Özellikle kendi çalışma alanı olan İslam İktisadı ve Osmanlı İktisat Tarihi alanlarında fıkıh, hadis, kelam gibi ilimlerden mutlaka yararlanılması gerektiğini ifade etmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde Ahmet Tabakoğlu'nun ailesi ve çocukluğu, öğrencilik yılları ele alınmıştır. İkinci bölümde İktisat Tarihi alandaki çalışmaları değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise Osmanlı İktisat Tarihi ve İslam İktisadı alanlarına yaptığı katkılar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Tabakoğlu, İktisat Tarihi, Osmanlı İktisat Tarihi, İslam İktisadı

* Selçuk Üniversitesi, Dr. Öğretim Üyesi, hulyaozturk@selcuk.edu.tr. ORCID: 0000-0003-1396-9737

A LIFE SPENT AMONG ARCHIVE DOCUMENTS: AHMET TABAKOĞLU

ABSTRACT

One of the most important representatives of the Economic History studies that started with Prof. Ömer Lütfi Barkan in Turkey is Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu. He spent a significant part of his academic life at Marmara University, gave lectures and trained students at this institution for many years. During his student years, which coincided with Turkey's turbulent years, he acted prudently and believed that he could only realize his ideas by working. In this regard, after long working hours, he attended numerous conferences and published many papers, articles and books. The importance of Prof. Dr. Halil Sahillioğlu, his doctoral thesis advisor, in his academic life is clearly seen in his method and methodology. It is possible to describe Tabakoğlu, who skillfully uses archival documents, as a documentary economic historian. Tabakoğlu attaches special importance to history in examining economic events. Examining historical events will

enable a realistic and accurate discussion of many economic issues that occurred in the past, such as price increases, financial problems, economic relations, urbanization, industrialization and so on. He argues that it is necessary to benefit not only from historical science but also from different disciplines. He states that sciences such as fiqh, hadith and kalam should be used especially in his field of study, Islamic Economics and Ottoman Economic History.

In the first part of this study, Ahmet Tabakoğlu's family, childhood and student years are discussed. In the second part, his studies in the field of Economic History were evaluated. In the third chapter, his contributions to the fields of Ottoman Economic History and Islamic Economics are examined.

Keywords: *Ahmet Tabakoglu, Economic History, Ottoman Economic History, Islamic Economics*

GİRİŞ

Osmanlı İktisat Tarihi ve İslam İktisadı ile ilgili çalışmalardan söz edildiğinde en başta zikredilen isimlerden biri şüphesiz Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu'dur. Uzun yıllar Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde görev yapan Tabakoğlu 2019 yılından itibaren Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde görev yapmaktadır. Kaleme aldığı sayısız makale, verdiği röportajlar, yayımladığı kıymetli kitaplarla Osmanlı İktisat Tarihi alanına yeni ilgi duymaya başlayan genç araştırmacılar için önemli bir yol göstericidir. Özellikle İslami Finans, İslam İktisadı gibi konulara ilişkin yayınları Türkiye'de bu alandaki boşlukları doldurmuş, konunun çok daha anlaşılır ve üzerinde tartışılabilir bir düzlemde ele alınmasını sağlamıştır. Arşiv çalışmalarına özel bir önem veren, tarihi çalışmaların belgelere dayanarak ortaya konulmasını tavsiye eden Ahmet Tabakoğlu'nun bizzat kendisi masa başında sayısız arşiv belgelerinin arasında oldukça uzun saatleri çalışarak geçirmiştir. Ahmet Hoca'yı böyle önemli ve kıymetli kılan unsur da titiz çalışmaları ve ömrünü bilime adanmış olmasıdır.

1- AHMET TABAKOĞLU'NUN HAYATI¹

1952 yılında Edremit'te dünyaya gelen Ahmet Tabakoğlu'nun eğitim hayatı İstanbul Üniversitesi'nde geçmiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden 1975 yılında, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden ise 1976 yılında mezun olmuştur. 1979 yılında İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (1983 yılından itibaren Marmara Üniversitesi), Ticari Bilimler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak akademik hayatı başlamıştır. 1981 yılında İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nde, Halil Sahillioğlu'nun danışmanlığında, oldukça karmaşık bir dönemi aydınlatan ve Osmanlı İktisat Tarihi çalışmalarında temel bir kaynak olarak başvurulan 'Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi' başlıklı tez çalışması ile doktora derecesi almıştır. 1979 yılında araştırma görevlisi olarak bugünkü adıyla Marmara Üniversitesi'nde göreve başlayan Ahmet Hoca bu kurumda uzun yıllar ders vermiş, öğrenciler yetiştirmiştir. 1982'de Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Yrd. Doç. ve 1986 yılında Doçent; 1993 yılında ise Profesör unvanı almıştır. Öğretim üye-

1 Ahmet Tabakoğlu'nun kişisel bilgileri ve özel hayatına ait bilgiler, Toplu Makaleler I İktisat Tarihi isimli kitabın sunuş kısmından, Ahmet Tabakoğlu'nun tarafıma bizzat gönderdiği özgeçmiş bilgilerinden, Rahmi Deniz Özbay'ın Vesikacı Bir İktisat Tarihçisi Ahmet Tabakoğlu, Yaşayan Türk Tarihçileri içinde, ed. Ahmet Şimşek, 2017 ve Abdullah Mesud Küçükcalay'ın Hikmetin Peşinde Üç Portre, 2018 isimli çalışmalardan ve Türkiye'de İktisat Tarihçiliği: Otobiyografik Bir Anlatı, Ahmet Tabakoğlu, 01.04.2013 17:30,toplantının ses çözümü, <http://nevinmeric.com>(erişim tarihi: 17.06.2023) derlenerek oluşturulmuştur.

liği görevinin yanı sıra çeşitli akademik kuruluşların faaliyete geçmesine öncülük etmiştir. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü'nün kuruculuğunu üstlenmiş ve müdür olarak görev yapmıştır. Marmaralı yıllar Hoca'nın emekliye ayrıldığı 2019 yılına kadar devam etmiştir. Ahmet Hoca yalnızca birkaç ay süren emeklilik günlerinin ardından Eylül 2019 tarihinden itibaren Sabahattin Zaim Üniversitesinde görev yapmaya devam etmektedir. Çalışmalarının ağırlıklı kısmını Osmanlı İktisat Tarihi, İslam İktisadı ile İstanbul Tarihi konuları oluşturmaktadır.

1.1. AİLESİ, ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİM HAYATI

Memur bir baba ve ev hanımı bir annenin çocuğu olan Ahmet Tabakoğlu'nun eğitim hayatı Ulubatlı Hasan İlkokulunda başladı. Ortaokul eğitimi için Çarşamba İmam Hatip Lisesi'ne² kaydı yaptırıldı.

1968-1970'li yıllarda cereyan eden öğrenci olaylarında sokağa inip aktif tavır sergilemeyen Tabakoğlu daha farklı bir yol seçmiştir. Şiddetle ya da terörizmle istenilen hedefe varılamayacağına, çalışarak, başararak, emek vererek, ilimle uğraşarak ancak hedefe varılabileceğine inanmış ve bu yönde çaba sarf etmiştir. Dönemin şiddet içeren aktif tavrı bir

yanda, ilimle, bilimle uğraşarak mücadele etmeyi seçen pasif direniş tavrı diğer yandadır. Bu iki seçenek arasında yaşının gereği aktif tavır sergilemek isteyen Tabakoğlu yine de sağduyusunu dinleyerek pasif bir direniş örneği göstermiş ve kendini ilmi çalışmalara vermiştir.

Hayatında önemli dönüm noktalarından biri de Lisede derslerine giren Emin Işık Hocadır. Emin Hoca Yakupağa Mescidinde vaazlar da veriyordu, Tabakoğlu onun vaazlarını dinlemiştir. Onun öğrenci olaylarında ve yaşanan protestolarda ılımlı bir tavır sergilemesinde Emin Işık Hocanın etkisi büyüktür. Emin Işık Hoca öğrencilerine kavgadan uzak ilime yakın durmalarını gerektiğini anlatmıştır. Kendisini kurtaramayan bir ferдин ülkesini kurtaramayacağını da defaatle vurgulamıştır. Tabakoğlu Emin Hocanın vaazlarını dinlemeye giderken hayatında derin iz bırakan başka bir isimle tanışır: Nurettin Topçu. Nurettin Topçu, Hareket Dergisi'nde yazılar kaleme alıyordu. Ahmet Tabakoğlu da bu dergiyi yakından takip ediyor, makaleleri okuyordu.³

Liseden mezun olduğu yıl İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni kazandı.⁴ Üniversite öğrenciliği yıllarında yakından takip ettiği Hareket Dergisi'nde müstear isimlerle yazılar kaleme almaya başladı.⁵

2 Çarşamba İmam Hatip Lisesi'nin kontenjanının dolması üzerine Ahmet Tabakoğlu'nun kaydı önce Düzce İmam Hatip Lisesi'ne yaptırılmış, burada birkaç ay eğitim aldıktan sonra Çarşamba İmam Hatip Lisesi'ne geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Abdullah Mesud Küçükkalay, Hikmetin Peşinde Üç Portre Mehmet Genç Hüseyin Küçükkalay Ahmet Tabakoğlu, Konya, Çizgi Kitabevi, 2018.

3 Abdullah Mesud Küçükkalay, Hikmetin Peşinde Üç Portre Mehmet Genç Hüseyin Küçükkalay Ahmet Tabakoğlu, Konya, Çizgi Kitabevi, 2018, s. 245-246.

4 Bu fakülteye kayıt yaptırırken dışarıdan bitirdiği Vefa Lisesi diplomasını kullanmıştı.

5 Kullandığı müstear isimler arasında Ahmet Debbaoğlu, Nusret Sipahioğlu, Ahmet Ali Debbaoğ gibi isimler vardı. Rahmi Deniz Özbay, Yaşayan Türk Tarihçileri içinde ed.Ahmet Şimşek. Vesikacı

Bir iktisat öğrencisi olması ve iyi bir dini bilgiye sahip olduğu düşünülürken kaleme aldığı yazıların iktisat, İslam ekonomisi gibi alanlardan oluşması şaşırtıcı değildir.

Ahmet Tabakoğlu Hareket Dergisi'nde yazılarını yazarken üniversite eğitimine devam ediyordu. İktisat eğitiminin ana konuları; iktisadi büyüme, kalkınma, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları, refah içinde bir batı ama ondan daha yoksul bir doğu gibi konular Tabakoğlu'nun ilgisini özellikle çekiyordu. Bu konular ayrıca tüm dünyada dönemin Müslüman iktisatçılarını düşündüren ve Müslüman ülkeler için alternatif bir model arayışına sevk eden itici güçtü. Bu konular üzerine eğilen Tabakoğlu alternatif model arayışını Türkiye ekonomisine uyarlamak isterken geçmişe dönük yaptığı çalışmalar Onu Osmanlı İktisat Tarihi alanına yönlendirdi. Bu alana yönelmesine vesile olan bir başka unsur ise Hareket Dergisi'ndeki görevi esnasında tanıştığı Ezel Erverdi idi. Ezel Erverdi Ahmet Tabakoğlu'nun Osmanlı İktisat Tarihi alanında çalışmasını tavsiye etmişti.⁶ Os-

manlı İktisat Tarihine duyduğu ilgi Onu daha çok araştırmaya, okumaya, öğrenmeye sevk ediyordu.⁷ Doktora sürecine başlaması yine bir dönüm noktasıydı. Prof. Dr. Halil Sahillioğlu ile başlayan tez sürecinde hocasının kendisine Osmanlı maliyesi ile ilgili bir konu önermesiyle Osmanlı İktisat Tarihi alanıyla uzun yıllar sürecek olan çalışma hayatının içeriği kesinleşmişti.⁸ Ahmet Tabakoğlu akademik hayatına Osmanlı İktisat Tarihi alanında devam edecekti. Bununla birlikte Tabakoğlu Osmanlı İktisat Tarihi çalışmalarını Selçuklu Devleti'nden başlayarak ele alma eğilimindedir.⁹

Ahmet Tabakoğlu, İstanbul Üniversitesi'nde doktora devam ederken asistanlık için farklı üniversitelere de başvuruyordu. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi¹⁰ kurulduğunda genç ve başarılı akademisyenlerle çalışmak isteyen Prof. Dr. Orhan Oğuz, aynı kurumda göreve başlayan Mustafa İme¹¹ vasıtasıyla Ahmet Tabakoğlu ile tanıştı. Orhan Oğuz, kendisine İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde İktisat Tarihi Kürsüsü kurulması görevini de vererek asistan-

Bir İktisat Tarihçisi Ahmet Tabakoğlu, Ankara, Pegem Akademi, 2017, s. 243.

6 Ezel Erverdi geleceğinin parlak olduğunu düşündüğü gençlerin belirli alanlarda uzmanlaşmalarını böylece ülkeye katkı sağlamalarını arzu ediyordu. Küçükkalay, Hikmetin Peşinde Üç Portre Mehmet Genç Hüseyin Küçükkalay Ahmet Tabakoğlu, s. 253.

7 Cemil Meriç, Kemal Tahir, Osman Turan, Mehmet Kaplan gibi yazarların sohbetlerine katılıyor, fikirlerini paylaşıyordu.

8 Ahmet Tabakoğlu tez danışmanı Halil Sahillioğlu'nun akademik bilgisinden her zaman övgüyle bahsetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz:Türk Tarihçiliğinde Dört Sima:Halil İnalçık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı içinde Bir İktisatçı-Tarihçi Olarak Halil Sahillioğlu, 2013, Timaş Yayınları, İstanbul

9 Özbay, Yaşayan Türk Tarihçileri içinde ed.Ahmet Şimşek. Vesikacı Bir İktisat Tarihçisi Ahmet Tabakoğlu, s. 245.

10 1983 Yılında Marmara Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür.

11 Ahmet Tabakoğlu'nun İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde daha önce göreve başlayan bir arkadaşıdır.

lık sınavına katılmasını istedi. Böylece akademiye adım atan Ahmet Tabakoğlu Osmanlı İktisat Tarihi alanında uzun bir yolculuğa çıkmış oldu.

2.AHMET TABAKOĞLU VE İKTİSAT TARİHİ

İktisat Tarihi çalışmalarında Ahmet Hoca'nın en belirgin özelliklerinden biri ilim ile ahlak arasında kurduğu ilişkidir. Tabakoğlu bu ilişkiyi kurarak her ülkenin her toplumun kendine has kültürel özelliklerinden, içsel dinamiklerinden beslendiğini ve bu sayede her toplumun kendine özgü bir iktisadi yapısı olduğunu vurgular. Dünyada pek çok ülkede genel geçer kabul gören birtakım uygulamalar bazı ülkelerde tatbik edilemez işte bunun nedeni toplumların geçmişten günümüze taşıdıkları tarihi, kültürel birikimdir. Bu bakış açısı Tabakoğlu'nun iktisat ekolleri içinde Tarihçi Ekol'e yakın olduğunu göstermektedir. Ancak önemli bir farkla Tabakoğlu bu anlayışın merkezine dini inancı koymaktadır. Toplumların, iktisadi kurumların, yasaların işlerliği söz konusu olduğunda din önemli ve ayırt edici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Tabakoğlu'nun İslam İktisadı alanına ilgisi de bu nedenle ortaya çıkmıştır. İslam dininin emirleri, yasakları, tavsiyeleri Müslüman Türk toplumunun iktisadi hayatına tatbik edilebilir mi? sorusuna cevap verebilmek için harcanan uzun mesailer sonucunda İslam İktisadına Giriş isimli alanın ilk eserlerinden olma özelliği taşıyan kitabını yayımlamıştır. Bu kitap yalnızca üzerinde

çok emek harcanmış olması nedeniyle değil aynı zamanda son derece cesur ve radikal bir adım olması nedeniyle de önemlidir. İslam iktisadı ya da islami nizama uygun bir iktisadi sistem, üzerinde konuşulan, tartışılan bir konu olsa da bu konu üzerinde kitap yazmak hem ciddi bir bilgi birikimi hem de cesaret gerektirmiştir.

'İktisadi meseleler toplumlara göre değişir. Kapitalist ve onun bir varyantı olan sosyalist iktisat teorileri Batı'da yüzyıllar süren tatbiki ve nazari gelişmelerin sonucudur. Bu teoriler batı toplumlarının ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır. İslam dünyası ise ayrı bir olgudur. Batı anlamındaki ve aydınlanma geleneği içerisindeki iktisat biliminin ayrı bir bilim olmasının uzun bir zaman aldığı ve İslam İktisadı'nın da büyük ölçüde buna tepki olma özelliğinde olduğu düşünülürse oluşmakta olan yeni bir 'bilimden bahsedebiliriz'.¹²

Bu yeni bilimden bahsederken Tabakoğlu bir ayırım yapılmasını önerir. İslam İktisadı çalışmaları ele alınırken iki döneme ayrılmasının uygun olduğu görülmektedir. İlk dönem Geçiş Dönemi İslam İktisadı, ikinci dönem ise İdeal İslam İktisadı dönemi olarak ele alınabilir. Mevcut durumda İslam ülkelerinin genellikle Batılı kurumların ve ülkelerin hakimiyeti altında olduğu düşünülürse bu yerinde bir ayırım olacaktır. Bu ayırım sayesinde durum analizi yapmak ve deyim yerindeyse doğru teşhis ve tedavi yöntemlerini

12 Ahmet Tabakoğlu, İslam İktisadına Giriş, Dergah Yayınları, İstanbul, 2008, s.22.

uygulamak daha pragmatik olacaktır.¹³

Tabakoğlu iktisadi sistemle ilgili olarak toplumların kültürel, dini ve tarihi arka planını göz önüne alarak yaptığı tespitlerde bir başka noktaya daha vurgu yapar. O'na göre iktisat rölatif özellikler taşımaktadır. Bu özellikler onu kültür, ideoloji, inanç sistemi ve felsefeye yaklaştıracaktır.

*‘İktisadın hem nazariye hem de tatbikat olarak kültürle sanıldığından da fazla ilişkisi vardır. Günümüz iktisadının her yer ve zamanda geçerli gibi görünen bazı kanun ve ilkeleri ihtiva etmesi, bizi bu konuda yanıltmamalıdır. Gerçekte iktisadi düşünce ve yaklaşımları belirleyen bu kanun ve ilkelerden çok taşıdığı kültür unsurlarıdır. Bu yüzden günümüzde iktisat eğitimine başlayanların ilk öğrenmeleri gereken şey, bu bilimin batı kültüründen, Hıristiyan-İbrani geleneginden, Roma Hukukundan ve Yunan düşüncesinden kaynaklanmış olduğudur. Bu kaynaklar bizim de ortak olduğumuz asli gelenekten birçok şeye sahip olabilirler. Fakat kapitalizmin oluşma tarihi içinde, büyük bir sapma ile gelenek ile olan bağlar zayıfladığı için bu kültürden benimseyebileceğimiz unsurlar çok azalmış olmalıdır’.*¹⁴

Tabakoğlu iktisat biliminin pozitif bilimlerden farklı özellikler taşıdığını sıklıkla vurgulamaktadır. Pozitif bilimlerde olayların seyri belirli ölçülerde öngörü-

lebilir. Örneğin kimyasal bir tepkimede reaksiyona giren bileşenlere göre ortaya nasıl bir sonucun çıkacağını öngörmek mümkündür. Deney ve gözlemle bu tekrarlanabilir, test edilebilir, bileşenler değiştirilerek yeniden denenebilir. İktisat biliminde böyle bir durum elbette ki mümkün değildir. Toplumsal yapı, kültürel özellikler, dini inanış gibi toplumun kendi içsel dinamikleri ekonomi politikalarının etkinliğini belirlemektedir. Dünyada farklı bir kıtada, farklı bir ülkede geçerliliği olan iktisadi bir yasa karşı yarım kürede işlevsel olmayabilir. İşte bu durumun sebebi toplumun içsel dinamikleri ve rölatif özelliklerdir.

*‘İktisat bir fizik değil sosyal ilimdir. Fiziki ilimlerde var olduğu düşünülen kanunları ve determinizmi iktisat gibi sosyal ilimlerde bulamayız. Gerçi iktisadın ideolojilerin, inançların ve kültürlerin etkisinden uzak saf bir bilim olma niyetleri, teşebbüsleri ve özelemleri öteden beri var olagelmiştir. Ancak fizik ilimlerde dahi relativizmin geçerli olduğunu düşünürsek batılı anlamda iktisadın kurulduğu XIX. yüzyılın başlarından beri gündemde olan iktisadi relativizmi kabul etmemiz gerekecektir. Böylece kapitalist iktisat teorileri gibi marksist iktisat teorisi de evrensel geçerliliği olan bilim olma iddiasından uzaklaşacaklardır. Bütün bunların belli ideoloji, felsefe, kültür ve inançlar tarafından belirlendiğinin farkına varılacaktır’.*¹⁵

13 Bakınız: Tabakoğlu Ahmet İktisadına Giriş Dergah Yayınları İstanbul 2008

14 Ahmet Tabakoğlu, İktisadına Giriş, s.43.

15 Ahmet Tabakoğlu, İktisadına Giriş, s.22.

Tam da bu noktada Tabakoğlu'nun İslami insan tanımından bahsetmek yerinde olacaktır. Tabakoğlu Batıda hâkim iktisat düşüncesini ve iktisadi sistemleri, Hıristiyan geleneğinin bir uzantısı şeklinde değerlendirmektedir. Yani Batı iktisadi Hıristiyanlığın birtakım özelliklerini ve toplumun genel karakteristiğini yansıtmakta, bu özellikler zaman içinde değişime uğrasa da özünden çok sapmadığı görülmektedir. Öyleyse farklı kültürel ve dini özelliklerden beslenen bir iktisat bilimi Müslüman toplumlara nasıl uygulanacaktır? Bu toplumların kültürel özellikleri, dini inanışları ve yaşam tarzları Batıdan farklıdır. Tüm bu özellikler dikkate alınmadan, İslami bir toplumun ihtiyaçları, beklentileri, tepkileri ve inançları dikkate alınmadan uygulanacak bir Batı iktisat modelinin ekonomik ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalacağı çok açıktır. Tabakoğlu'na göre iktisat insan için vardır. İnsan ihtiyaçlarını gidermek için var olagelmıştır. Sanılanın aksine iktisadın temel motivasyonu mal ve servet biriktirmek değildir, insan ihtiyaçlarını gideren çözümler sunmaktır. Bu ihtiyaçlar ve çözümler üzerine odaklanan bir iktisat biliminin kapitalizmin acımasız yapısından arınarak çok daha işlevsel bir boyut kazanacağı düşünülmektedir.

İktisat tarihi insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için maddi ihtiyaçlarını nasıl giderdiklerini anlatır. İktisat tarihi, ekonomilerin yapı ve performanslarındaki değişimleri açıklamak amacı taşır.

İktisat tarihinin varoluşu bir ihtiyaçtan kaynaklanır. Bu ihtiyaç iktisadın ihtiyacından kaynaklanır ve iktisadı daha işe yarar bir hale getirmek içindir.¹⁶

Tabakoğlu iktisat biliminin yöntemini de bu doğrultuda belirler. İktisat ve iktisat tarihi çalışmalarında tümevarım yöntemini benimsemekle birlikte önemli bir ayrımdan bahseder. İktisat tarihi çalışmalarında tam bir tümevarım yöntemini benimsemektense kısmi bir tümevarım yöntemi ile çalışmayı sürdürmek yerinde olacaktır. Sadece teorik bilgiler ışığında iktisat tarihi alanında çalışma yapmak bazı olgu ve içerikleri tanımlamada ve anlamada yetersiz kalacaktır. Bu noktada iktisat tarihi çalışmalarını aydınlatacak unsur tarihi verilerdir. Doğru yerde kullanılan tarihi veriler hem dönemin şartlarının açığa kavuşmasına yardımcı olacak hem de neden sonuç ilişkisi daha sağlıklı kurulabilecektir. Ahmet Hoca tarihi veriler konusunda son derece hassastır. Tarihi verilerin temin edileceği en kuvvetli birim arşivdir. Ahmet Hoca bizatihi kendisi titizlikle yürüttüğü çalışmalarında arşiv belgelerini sıklıkla kullanmakta ve iktisat tarihi çalışan, çalışmaya istekli olan araştırmacılara da arşiv belgelerinden mutlaka faydalanmaları gerektiğini tavsiye etmektedir. Ayrıca belirtmekte fayda görmekteyim Ahmet Hoca iktisat tarihi alanı ile ilgilenen bir araştırmacının fıkıh, kelam, hadis gibi ilimlere de hâkim olması gerektiğini düşünmektedir.¹⁷

16 Düşünce Dergisi, Ahmet Tabakoğlu ile Söyleşi, 2015, S.2, s. 168-180.

17 Mehmet Genç Anısına Osmanlı İktisat Tarihi Sempozyumu, 2021, İstanbul sempozyumunda bizzat

‘İslam iktisadını anlamak için İslamın bütününe anlamak lazım. İslam fıkhi- ni, İslam iktisat tarihini, İslam tasav- vufunu konuyla ilgileri bakımından değerlendirmek gerekir. Fıkıh usulünü bilmeden İslam iktisat metodolojisini nasıl ele alacağız? İslam tasavvufunu bilmeden işin insani ve kültürel yönü- nü nasıl aydınlatacağız? Burada gerek fıkıh, gerek kelam, gerek tasavvuf gibi İslami ilim ve yaklaşım tarzlarındaki sapmaları inkar etmeden, bunlardan birinin inkarı tehlikesine işaret etmek istiyorum. Bugün daha çok tasavvufun inkarı söz konusu. Bunu ben hem İslam kültürü hem de İslam iktisadı için bü- yük bir tehlike olarak görüyorum. Çün- kü tasavvufa yapılan itirazlar pekala kelama, fıkhı ve hatta akaide de yapıla- bilir. Nasıl ki Yunan Klasik kıyas mantı- ğının İslam fıkıh usulündeki etkileri bi- zim için fıkıh usulünü suçlamamıza yol açmazsa, İslam akaidinin büyük ölçü- de Yunan felsefesine ideolojik bir tepki olma özelliği de bizim bu zenginlikten mahrum kalmamıza yol açmamalıdır. Hadis usulü kendi içinde saygıdeğerdir. Ancak kendi içerisinde... Yani bunlara dayanarak mutasavvıfları suçlamanın mümkün olmayacağı kanaatindeyim. Yine tasavvuftaki sapmalar, bizim bu derinlikten mahrum kalmamız için se- bep teşkil edemez diye düşünüyorum.¹⁸

İktisat tarihi alanının çok boyutluluğu burada ortaya çıkmaktadır. Arşiv belgele-

rini doğru yorumlamak, anlamlandırmak ve aktarmak yalnızca iktisat bilgisiyle ya da yalnızca tarih bilgisiyle mümkün de- ğildir. Elde edilen bilgiyi doğru bir zemi- ne oturtmak ancak farklı bilim dalları- nın desteğiyle mümkündür. Bu aşamada Ahmet Tabakoğlu bir kısım işaret eder, o da arşiv belgelerinin ait olduğu dönemin ideolojisini yansıtıyor olmasıdır. Bu du- rum gerçeklikten uzaklaşmaya yol aç-abilir ancak bu kısıtın telafisi mümkün- dür. Alternatif kaynaklara başvurularak sapmalar giderilebilir, bilginin doğru bir zemin üstünde inşa edilmesi sağlanabilir.

Tabakoğlu iktisat tarihi çalışmalarında dikkate alınması gereken bir başka konu- ya daha vurgu yapmaktadır. Arşivden elde edilen veriler işlenmemiş, ham verilerdir. Bu verileri doğru anlamlandırmak için birtakım ilimlerden destek alınması ge- rekmektedir. Matematik, ekonometri ve istatistik gibi bilimlerin de arşiv verilerinin yorumlanmasında başvurulan bilimler arasındadır. Tabakoğlu bu matematiksel metotların iktisat tarihi alanına uygulan- masına karşı çıkmaz ancak bu uygulamaların düzeyi konusuna dikkat çeker. Eğer matematiksel metotlar aşırı bir şekilde tat- biki edilirse çalışma iktisat tarihi çalışması olmaktan çıkar matematiksel bir boyut kazanır. Bu sefer de dönemin şartları, ide- olojisi, egemen tutum gibi unsurların hep- si çalışmadan soyutlanır ve karşımıza bir yığın model, sayı ve anlamlandırılmayan analiz sonuçları çıkar. Bu istenmeyen du- rumun önüne geçmek için Ahmet Hoca

kendisi dinlediğimi ve konu ile ilgili notlarımı aldığımı belirtmek isterim.

18 Tabakoğlu, İktisat Tarihi Toplu Makaleler II, s. 51.

matematik ve istatistikten yararlanmayı ancak denge unsurunun gözden kaçırılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

‘Matematik ilimlerin modeli olabilir. Ama bir bilim olamaz. Yani matematiksel iktisat matematiğin bir kolu olabilir, iktisadın değil. Matematik belki bir açıklama yoludur. Zor, karmaşık sosyal ve iktisadi olayları kolaylaştırıp bunların daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Bu da biraz şüpheli ya...Çünkü iş matematiğe kaldı mı soyutlamalar çok kere temel meselelerin göz ardı edilmesine yol açıyor. Bu yüzden W. Mills’in matematiği sosyal bilimcilerin afyonu olarak kabul etmesine katılmamak kabil değil.’¹⁹

İktisat tarihi çalışmalarında temel iki bilim alanı şüphesiz tarih ve iktisattır. Bunun dışında iktisat tarihi çalışmalarında önemli bir boyut da iktisadın kendi içindeki yapılanmasıdır. İktisat tarihi ile ilgili bir çalışma yapılırken teorik bilgeden yoksun olmak çalışmanın niteliğini düşürecektir. Dolayısıyla bu noktada iktisat teorisi öne çıkmaktadır. İktisadi olayların örüntüsü oluşturulurken iktisat teorisine başvurulmaktadır. Aslında iktisat tarihi alanının diğer iktisat bilimi alanlarından ayrıştırılması son derece güçtür. İktisat tarihi, iktisat teorisi ve iktisat politikası iç içe geçmiştir. Birini anlamlandırmaya çalışırken diğer alanları dışlamak yine çalışmanın niteliğine zarar verecektir.

İktisat tarihi kendi içinde İktisadın çeşitli alanlarından beslenirken en büyük desteği tarih biliminden almaktadır.

‘Tarih engin bir tecrübe birikimidir. Günümüzde bu tecrübeler iyi bilinmediği için bir tür ‘İslam Kapitalizmi’ ortaya çıkmaktadır. Tarihi olayları inkar etmek tehlikesinden de, ülküleştirmek tehlikesinden de, ancak onları iyice bilerek korunabiliriz. Tarihle kurulan sıkı ilişki, geleceğe yönelen yolların geçmişteki izlerini belli edecek ve yine geleceğin zorluk ve yanlışlarına karşı hazırlıklı olmamızı sağlayacaktır. Yine tarih çalışmaları sosyal bilimlerin ve iktisadın kaynağı olmakla kalmayıp entelektüel faaliyetlerin de ilk şartı gibi görünmektedir.’²⁰

Bununla birlikte salt tarih anlatmak vakaların analiz edilmesinde yeterli olmayacaktır. Geçmiş döneme ait veriler bir anlama kavuşturulmak istenirken mutlaka farklı disiplinlerden faydalanmak gerekir. Farklı disiplinlerin ortaya koyduğu araçlar, metotlar iktisat tarihi alanına uygulanmalı böylece soyut hipotezler dünyasında değil tümevarım yöntemini kullanarak sağlıklı hipotezlerin kurulduğu bir dünyada çalışmak mümkün olacaktır. Tabakoğlu’nun bu bakış açısı O’nun Annales Ekolü’ne yakın olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır.²¹

19 Ahmet Tabakoğlu, İktisat Tarihi Toplu Makaleler II, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005b, s. 252.

20 Ahmet Tabakoğlu, İktisat Tarihi Toplu Makaleler II, s. 15.

21 Bakınız: Peter Burke, Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2002.

'Burada sosyal ilimlere, özellikle iktisatla tarih arasındaki ilişkilere temas etmeyi gerekli görüyorum. Türkiye'de sosyal ilimleri, içinde buldukları geri seviyeden kurtaracak, tercüme veya adaptasyon niteliğinden uzaklaştıracak çalışmaların sahih tarih araştırmalarından kaynaklanacağına inanıyorum. Yoğun bir kültürsüzleştirme vetiresinde bulunan günümüz Türkiye'sinde tarihimiz, idealize edilmek için değil, içinde bulunduğumuz durumu anlayabilmek ve konumuzu tespit edebilmek gayesiyle incelenmeli, sosyal ilimlerin en esaslı boyutunu ve kaynağını teşkil etmelidir. Yoksa Batının kendi tarihi tecrübesiyle sıkı sıkıya ilişkili olan bu çerçevede büyük bir değere ve metodik yapıya sahip olduğuna inandığım iktisat gibi ilimler çok fazla yol gösterici olamayacaklardır'.²²

3. AHMET TABAKOĞLU OSMANLI İKTİSAT TARİHİ VE İSLAM İKTİSADI

Ahmet Tabakoğlu Türkiye İktisadi tarihinin her alanına hakim bir akademisyendir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceye giderek Selçuklu Devleti'nden itibaren iktisadi yapının geçirdiğini değişimi ele alan çalışmalara imza atmıştır. Osmanlı'nın kuruluşu ve kökenleri, para-kredi ve ücretler, ticari yapı, çalışma hayatı ve ahilik teşkilatı, Osmanlı bütçele-

ri, fiyat, enflasyon gibi konular en önemli çalışma alanlarıdır.²³ Bu çalışma alanı içinde kendine has bir dönemlendirme yapar ve Osmanlı klasik çağını Malazgirt Savaşı'ndan başlatır. Bir diğer önemli ayrıntı ise gerileme ve çöküş kavramlarının yerine esnekliği kaybetme ve yenileşme kavramlarını kullanmaktadır. Klasik dönemin oluşum esaslarını ise siyasi birlik anlayışı, gelenekçilik, adalet ve refah, arz yönlü ekonomi anlayışı olarak ele almaktadır.²⁴

Tabakoğlu, Osmanlı Devleti'nin kurmuş olduğu iktisadi sistemde dört unsurun etkili olduğunu ifade eder; Orta Asya'nın kültür birikimi, Orta Doğu'nun kültür birikimi, Anadolu'nun ve sonradan fethedilen bölgelerin yerleşik gelenekleri, İslam dini. Bu dört unsur Osmanlı Devleti'nin kendine has bir iktisadi sistem kurmasında rol oynamıştır.²⁵

Osmanlı'nın devlete yüklediği düzenleyicilik vasfını şöyle izah etmektedir;

'.... Çünkü ekonomide birçok piyasa türü yan yana bulunmaktadır. İdeal bir piyasa tipi olarak kabul edilen tam rekabetten tekele kadar çeşitli piyasa tipleri mevcuttur. Tarım ürünleri piyasası, sanayi ürünleri piyasası, emek piyasası, sermaye piyasası, yerli ürün piyasası, ithal malları piyasası rekabet dozları farklı olan piyasalardır. Denetim politikası bu piyasaların özelliklerine göre

22 Ahmet Tabakoğlu, Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985, s. 5.

23 Küçükkalay, Hikmetin Peşinde, s. 316.

24 Ahmet Tabakoğlu, İktisat Tarihi Toplu Makaleler I, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005a, s. 20-43.

25 Ahmet Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul, 2009, s.359.

*farklılaşmazsa iktisadi ve sosyal hedeflerle çelişen sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz olabilir.*²⁶

Ahilik de Tabakoğlu'nun önemle üzerinde durduğu konular arasındadır. Ahilik kurumu somut olarak varlık göstermekle birlikte soyut bir vasma da sahiptir. Özellikle devlet ve esnaf arasındaki ilişkileri düzenlemesi nedeniyle önemlidir. İktisadi birimler arasındaki uyumsuzlukların çözülmesinde önemli rol oynamaktadır. Osmanlı iktisadı için önemli alanlardan biri de para sistemi ve mali yapısıdır. Osmanlı mali sistemi ve maliye bürokrasisi iktisadi sistemin en önemli yapı taşlarıdır.

İslam İktisadı Ahmet Tabakoğlu'nun temel çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. İslam iktisadı üzerine sayısız makalesi, kitapları bulunan Tabakoğlu İslami insan, İslami toplum ve İslami bir iktisat anlayışı üzerinde önemle durmaktadır. Batı etkisinin altında gelişen iktisadi sistemlerin Hıristiyan özellikler taşıdığını ve Müslüman toplumlarda bu ilkelerle şekillenen iktisadi sistemlerin çözüm üretmeyeceğini vurgulamaktadır.

Müslüman ülkeler içinde Ahmet Tabakoğlu gibi düşünen bilim insanlarının konuya etraflıca eğilmeleri 1976 yılında gerçekleşmiştir. Bu yıla kadar bireysel olarak bu konu üzerinde çalışan bilim insanları 1976 yılında Mekke'de düzenlenen I. Milletlerarası İslam İktisadı Konferansı'n-

da bir araya gelerek konuyu etraflıca tartışmıştır. Ele alınan konular metodoloji, üretim, tüketim, devletin rolü, bankacılık, zekat, sigortacılık gibi konular olmuştur.²⁷ Konferansın ardından Türkiye'de ve İslam ülkelerinde konuyla ilgili araştırma merkezleri, enstitüler kurulmuş ve çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. İslam İktisadı alanında Türkiye'yi temsil eden en önemli isim de Ahmet Tabakoğlu'dur.

Tabakoğlu İslam iktisadının merkezine tasavvuf anlayışını koyar. Tabakoğlu'nun ortaya çıkarmak istediği İslami insan figürü kaynağını tasavvuftan almaktadır.

*'İlkelerini Kur'anda ve örneklerini Hz. Peygamber ve ashabında bulduğumuz tasavvuf, İslam iktisadının öznesini teşkil eden insan tipinin tayin ve dünya görüşünün tespit edilmesinde bize yol gösterecektir,*²⁸

Bu durumun en belirgin örneği olarak da fütüvvet anlayışı, ahilik kurumu ve esnaf teşkilatını göstermektedir. Bu düşünce sistemi ile inşa edilen esnaf teşkilatı oldukça uzun yıllar Osmanlı ekonomisinin temel taşı olmuştur. Ancak İslam tasavvufu ile ilgili ne yazık ki yanlış uygulamalar ve yanlış anlaşılmalara ortaya çıkması İslamın özünden sapmalara yol açmaktadır.

'İslam tasavvufu ile ilgili yanlış anlayış ve uygulamalar nedeniyle tasavvufun dışlanması İslamın kapitalizmin bir tü-

26 Ahmet Tabakoğlu, İktisat Tarihi Toplu Makaleler, s. 126

27 Ahmet Tabakoğlu, İktisat Yazıları İslam İktisadı, Marmara Üniversitesi Girişimcilik Kulübü Yayınları, İstanbul, 2000, yıl 2, sayı 4, s. 22.

28 Tabakoğlu, İktisat Yazıları İslam İktisadı, s. 24.

*revi gibi algılanarak 'İslam Protestanlığı'nın oluşmasına yol açmıştır.'*²⁹

İslam toplumunda sınıfsız bir toplumsal yapı bulunmaktadır. Tabakoğlu bu sınıfsızlık sebebiyle İslam toplumlarında burjuvazi ya da sömürülen bir işçi sınıfının ortaya çıkmadığını belirtmektedir. Yalnızca iktisadi farklılıştırmalara dayalı bir iş bölümü ortaya çıkmıştır. Batı iktisadıyla İslam iktisadı arasındaki farklılıklardan bir tanesi de rekabete bakış açısında ortaya çıkmaktadır. İktisat biliminde kıyasına bir rekabetin sonu rekabetin ortadan kalkması ve tarafların bir şekilde anlaşmasıyla sonuçlanmaktadır. İslam toplumlarında rekabet yerine dayanışma ve yardımlaşma tercih edilmektedir. İslam iktisadının önemli farklılıklarından biri de fertlerin maddi eğilimlerine boyun eğmemesidir. Sosyal adalet bir finansman faktörü olarak ele alınmaktadır. Fiyat istikrarı, refah seviyesi, güvenlik gibi konular özellikle üzerinde durulan konulardır. Gelir dağılımından en yüksek paya sahip olanlar değil en düşük paya sahip olanlar önceliklidir. Dolayısıyla kapitalist sistemde öncelikli olan ekonomik büyüme, sosyalist sistemde ise öncelikli olan bölüşüm iken İslam iktisadında bu ayrım bir anlam ifade etmez.

'Burada altruizmin bir İslami esas olduğunu, Müslümanların diğer Müslümanları kendilerine tercih etmeleri-

*nin tavsiye edildiğini belirtmeliyiz. Bu da İslam'ın insan tipinin kendi çıkarı peşinde koşan 'homo economicus'dan farklı yönlerinden bir tanesidir. Müslüman kardeşi tercih etme Müslümanlıkta ileri gitmedir. Takva aynı zamanda başkalarının menfaatini kendi menfaatlerine daima tercih eden, Allah'ın kullarına iyilikten başka hiçbir şeyle davranmayan insanın derecesidir. Bu cimrilik etmemekten başlar, idaresi altında bulunanları başkasına muhtaç hale getirmemeye kadar devam eder'*³⁰

İslam iktisadının temel özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler İslam İktisadının hangi kaynaklardan beslendiğini ve nasıl bir uygulama alanı olduğunu izah etmektedir. En başta Ahmet Tabakoğlu İslam ekonomisinin tüketimi değil üretimi teşvik ettiğini belirtir. İktisadi faaliyetlerin belkemiğini üretim oluşturmaktadır.

İslam ekonomisi arz yönlü bir ekonomi, yani üretime dayalı bir ekonomidir. Bu ekonomi, insanın verici, diğerkam yönünü ön plana çıkararak bir insan tipini ve rekabetçi değil dayanışmacı unsurların var olduğu bir toplumu oluşturur. Bunların hepsi Osmanlı'da fiilen yaşanmıştır. Son olarak Ahilik sisteminin çok önemli olduğunu vurgulamamız lazım. Altruist, dayanışmacı insan tipini ahilik sisteminde görüyoruz. Nasıl kapitalist insan tipi homo economicus ise, Osmanlı ekonomisinin insan tipi de ahidir.³¹

29 Tabakoğlu, İktisat Yazıları İslam İktisadı, s. 24.

30 Tabakoğlu, İktisat Yazıları İslam İktisadı, s. 29.

31 Tabakoğlu, İktisat Tarihi Toplu Makaleler II, s. 245.

Bu ilkeler;³²

İlkecilik: Bu özelliklerden ilki İslam İktisadının Kur'an ve Sünnet ilkelerine dayanmasını ifade eden İlkeciliktir. Toplum hayatını ve iktisadi hayatı düzenleyen miras, ferdi mülkiyet, zekat, riba, ekonomide devletin rolü gibi prensipler Kur'an ve Sünnet'e uygun şekilde düzenlenmiştir.

Esneklik: İslam hukuku ve iktisadi değişen koşullara göre farklı şekillerde yorumlanabilme özelliğine sahiptir. Bu durum İslam iktisadının esnek olması ile açıklanabilir. 'Zamanın değişmesiyle hükümler de değişir'(Mecelle,39) ifadesi bu özelliği çok net bir biçimde açıklamaktadır.

Şahsiyetçilik ve Cemaatçilik: Toplumsal çıkarlar her zaman bireysel çıkarlardan üstün görülmüştür. İslam insana güvenir ve onun şahsiyetini güçlendirip toplumun hizmetine vermek ister. Bu sayede yardımlaşmanın ve dayanışmanın esas olduğu bir toplum tesis edilebilir.

'İslam'ın şahsiyetçi yaklaşımı, ferdi cemiyet içerisinde kaybolmaktan kurtarır ve onu daima topluma katkıda bulunan bir birim haline getirir'.³³

Hukuki devletçilik ve denetim: Devletin görevi güvenlik ve adaleti sağlamaktan ibarettir. Devletin üretici kimliği ile piyasaya girerek üretim yapması söz konusu değildir. Devlet denetim mekanizması aracılığıyla piyasaya müdahale edebilir. Toplumculuk devletçilikle tamamlanır.

Sınıfsızlık: İslam toplumunda iş bölümü teşvik edilmekle birlikte bu yapının bir sosyal tabakalaşmaya yol açması arzu edilmez. Bireyler arasındaki yetenek ve gelir farklılıkları üstünlük sebebi değildir.³⁴ Aksine toplumun gelişmesini sağlayan bir iş bölümünün tesis edilmesine olanak sağlar. Böylece bireylerin gelir fazlasının vakıflara aktarılması ihtiyaç sahiplerinin taleplerinin giderilmesi sağlanmıştır. İslam toplumlarında önemli görevler üstlenen vakıflar ve topluma hizmet eden kurumlar toplum refahının artmasını sağlamaktadır.

Adil gelir dağılımı ve iktisadi istikrar: Servetin belirli ellerde toplanması ve iktisadi güce sahip olanların aynı zamanda siyasi güce de sahip olması toplumsal refaha zarar vermektedir. Bu nedenle zenginliğin fertler arasında paylaşılması gerekir. Böylece toplumda adil bir gelir dağılımı gerçekleşir. Yüksek düzeyde üretim, istikrarlı para sistemi, fiyat ve kalite denetiminden oluşan iktisadi istikrar adil gelir dağılımının gerçekleşmesini sağlar.

'İslam toplumunda batılı anlamda sosyal sınıfların olmaması da büyük ölçüde servetin iktidar vesilesi olmaması ilkesinin yansımalarından ibarettir. Çünkü siyasi birlik söz konusuysa devlete rakip güçlerin belirginleşmesi engellenmelidir. İslam toplumunda bu yüzden sosyal sınıflaşmanın olmadığını söyleyebiliriz. İslam toplumlarında servet ve mülkiyetin belli ellerde toplanmaması ilkesi

32 Tabakoğlu, İktisat Tarihi Toplu Makaleler II, s. 22-27.

33 Ahmet Tabakoğlu, İslam ve Ekonomik Hayat, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020, s.36.

34 İslam inancına göre bu farklılıklar bireylerin dünya hayatındaki imtihanlarıdır.

burjuva diyebileceğimiz bir sınıfın da ortaya çıkmasını engellemiştir. Toprak tarih boyunca temel üretim faktörü olmuştur. Zirai topraklarda devlet mülkiyeti öngörülmüştür. Bu da toprak aristokrasisinin ortaya çıkmasını engellemiştir.³⁵

Emek ve sermaye: İslam iktisadında emeksiz kazanç hoş görülmez, emeğe büyük önem verilmekte, helal yoldan kazanç elde etmenin önemi üzerinde durulmaktadır. İslam dininin emeğe verdiği önem, ribaya karşı çıkılmasına yol açmıştır, zira emeksiz kazancın başında riba gelmektedir.

Mülkiyet: İslam inancına göre mülkiyetin asıl sahibi Allah'tır. Dolayısıyla fertlerin sahip oldukları mülkler yalnızca birer emanettir. Ancak İslam dini insana verdiği önem ve değer sebebiyle özel mülkiyeti tanır. Yalnızca toplumsal çıkarlar söz konusu olduğu zaman özel mülkiyete müdahale edilmesini tavsiye eder.

Zekat, dayanışma ve miras: Servet ve mülkiyetin tabana yayılmasında zekat ve miras önemli bir yere sahiptir. Zekat bir sosyal güvenlik kurumu olarak değerlendirildiğinde bu kurumun işlerlik kazanması toplum refahını artıracaktır. Mirasın ise küçük paylara ayrılarak daha çok kişi arasında paylaşılması yine aynı amaca hizmet etmektedir.

Cizye: Günümüze İslam İktisadı çalış-

malarında cizye vergisine genellikle yer verilmemekle birlikte, Osmanlı döneminde bu vergi önemli bir kaynak olmuştur.³⁶

İhtiyaç: İslam iktisadı günümüz pazarlama ve ekonomi anlayışının tam aksine bir ihtiyaç ekonomisidir. Günümüz pazarlama guruları ihtiyacımız olduğunun farkında bile olmadığımız ürünleri bize satmaya çalışırken İslam iktisadı tüketimi artırmaya eğilimli bir üretimi hoş karşılamaz. Kapitalist üretim tarzı İslam iktisat anlayışına uygun değildir.³⁷

'...Hayatın her safhasını peşine takıp götüren, insanın ve tabiatın dengesini bozan bir sanayileşme, İslam iktisat nazariyesinde mevcut değildir. Ancak yoğun bir kültürün, irfanın yönlendirdiği teknoloji, iktisadi gücün, savunma sisteminin ve sosyal refahın temel unsurlarından biri olabilir.³⁸

Tabakoğlu İslam hukuku ve iktisadının, İslam ahlakının tamamlayıcı bir unsuru olduğuna inanır. Başka insanları kendine tercih etme, merhamet, samimiyet, tevazu gibi kavramlar ahlak eğitiminin esasını oluşturmuştur. Esasında insan tabiatına ve yaşayışına hakim olması gereken ahlak kavramı eğer bir toplumda layıkıyla oluşursa diğer bütün unsurlar yerine gelecektir. Ahlaklı bir bireyin ticareti, iktisadi faaliyetleri, toplumsal kuralara uyması, ihtiyaç sahiplerini koruyup

35 Tabakoğlu, İktisat Tarihi Toplu Makaleler II, s. 255.

36 Cizye Müslüman olmayan faal nüfustan alınan baş vergisidir, gayri Müslimler askerlikten muaf olmaları sebebiyle ödemişlerdir

37 Bakınız: İktisat Yazıları İslam İktisadı, 2000

38 Tabakoğlu, İktisat Yazıları İslam İktisadı, s. 20.

kollamas, zekatını vermesi, haramdan uzak durması zaten ahlak anlayışı gereği yapacağı şeylerdir. Dolayısıyla toplumsal ahlakın yeterince geliştiği durumda İslam iktisadının temel ilkeleri de tesis edilmiş olacaktır.

İslam iktisadının genel ilkeleri içinde israfın önlenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Aşırılıklardan ve gereksiz harcamalardan kaçınmak gerektiği gibi cimrilikten de uzak durmak gerekir. Kapitalizmin sürekli ve aşırı tüketim zihniyeti İslam iktisadında kendine yer bulamaz. Benzer şekilde servetin belirli ellerde toplanarak büyük işletmeler kurulması da İslam iktisadına aykırıdır, sermaye taban yaygın olmalı pek çok küçük işletme ekonomide var olmalıdır.³⁹

SONUÇ

Türkiye’de İktisat Tarihçiliğinin Prof.Dr. Ömer Lütfi Barkan ile başladığı kabul edilmektedir. Ahmet Tabakoğlu’nun da Barkan’ın temsil ettiği akımın önemli bir takipçisi olduğunu söylemek mümkündür. Kendisi Barkan’ın çalışmalarından faydalanmıştır. Ancak doktora tez danışmanı Prof.Dr. Halil Sahillioğlu’nun akademik kimliği, Tabakoğlu’nun yöntem ve metodolojisinin gelişmesine önemli ölçüde etki etmiştir. Arşiv belgelerini ustalıkla kullanan Tabakoğlu iktisat tarihi alanında çalışmak isteyen akademisyen ve araştırmacılara arşiv belgelerini okumaları, anlamaları ve dönem içindeki gelişmelerle birlikte değerlendirmelerini önerir.

Osmanlı İktisat Tarihi çalışmaları ile yakından tanıdığımız Tabakoğlu bu alandaki çalışmaların mümkün olduğu ölçüde geriye gidilerek yapılmasından yanadır. Yalnızca Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu esas alarak çalışmalar yapmak yerine Selçuklu Devleti’ne kadar uzanan çalışmalar yapmaya gayret etmiştir. Tabakoğlu ayrıca iktisat tarihi çalışmalarında tümevarım yöntemini kullanmaya daha yatkın görünmektedir.

Çalışmalarında özellikle toplumların dini ve kültürel özelliklerinin iktisada bakış açılarını etkilediğini vurgulamıştır. İktisat bilimi fiziki bilimlerden farklı karakteristikler içermektedir. İktisadi olayları değerlendirirken tarih, felsefe, matematik gibi farklı bilim dallarından beslenmek iktisadi olayların aydınlatılmasını kolaylaştıracaktır. Tabakoğlu’na göre bu noktada dikkat edilmesi gereken denge unsurudur. Matematik ya da tarih biliminin yoğun olarak kullanılması ulaşılmak irdelenmek iktisadi vakanın boyutunu değiştirmektedir. Tabakoğlu’na göre Osmanlı İktisat Tarihi çalışmalarında ise, fıkıh, kelam, hadis gibi ilimlerin kullanılması gerekir. Dini unsurların iktisadi olayların şekillenmesindeki etkileri bu şekilde ortaya konulabilir.

Prof.Dr. Ahmet Tabakoğlu’nun aynı zamanda doktora tez konusu olan Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi adlı kitabı en önemli Osmanlı İktisat Tarihi çalışmaları içinde zikredilmektedir. Tabakoğlu’nun çalışmalarını bu denli önemli kılan unsurlar arasında arşiv bel-

39 Tabakoğlu sermayenin belirli ellerde yoğunlaşmasını değil infakın yaygınlaşmasını önerir. Infak tüketim, transfer ve yatırım harcamalarını kapsamaktadır.

gelerini ustalıkla kullanmasının yanı sıra, fıkıh, kelim, tefsir, hadis gibi ilimlerdeki uzmanlığıdır. İktisat tarihi alanındaki birikimini İslami ilimlerle harmanlamasının en karakteristik özelliklerindedir.

Osmanlı İktisat Tarihi, İslam İktisadi, İstanbul İktisadi alanlarında uzman bir iktisat tarihçisi olan Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu'nun çok sayıda ilmi makale ve tebliği yanında İslam İktisadına Giriş (İstanbul 1979), Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi (İstanbul 1985), Türkiye İktisat Tarihi (İstanbul 1986), İslam ve Ekonomik Hayat (İstanbul 1988), İstanbul Külliyyatı/Çalışma Heyeti Başkanı Olarak (İstanbul 1997-2001) Toplu Makaleler, I, İktisat Tarihi (İstanbul 2005), Toplu Makaleler, II, İslâm İktisadı (İstanbul 2005), Osmanlı İktisat Tarihi (Edisyon ve Yazarlık, Eskişehir 2013), Osmanlı Mali Tarihi (İstanbul 2016) ve Osmanlı Dönemi İstanbul Su Tarihi (İstanbul 2017) başlıca eserleridir.

Yine çok sayıda Yüksek Lisans ve Doktora tez danışmanlığı yaparak öğrenciler yetiştirmiştir. Kendisini Annales Okulu'nun bir temsilcisi olarak ifade etmemiz mümkündür.

KAYNAKÇA

- Düşünce Dergisi Ahmet Tabakoğlu ile Söyleşi*, 2015, s. 2.
- Küçükkalay, Abdullah, Mesud, *Hikmetin Peşinde Üç Portre Mehmet Genç Hüseyin Küçükkalay Ahmet Tabakoğlu*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Özbay, Rahmi, Deniz, "Yaşayan Türk Tarihçileri." İçinde *Vesikacı Bir İktisat Tarihçisi Ahmet Tabakoğlu*. Editör Ahmet Şimşek. Ankara:

Pegem Akademi, 2017, 237-249.

Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.

Tabakoğlu, Ahmet, İktisat Yazıları İslam İktisadı, Yıl: 2, Sayı: 4, İstanbul: Marmara Üniversitesi Girişimcilik Kulübü Yayınları, 2000.

Tabakoğlu, Ahmet, İktisat Tarihi Toplu Makaleler I, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005a.

Tabakoğlu, Ahmet, İktisat Tarihi Toplu Makaleler II, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005b.

Tabakoğlu, Ahmet, İslam İktisadına Giriş, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.

Tabakoğlu, Ahmet, İslam ve Ekonomik Hayat, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Türkiye'de İktisat Tarihçiliği: Otobiyografik Bir Anlatı, Ahmet Tabakoğlu, 01.04.2013 17:30, toplantının ses çözümü, <http://nevinmeric.com>(erişim tarihi: 17.06.2023)